

TIDINGE VAN DIE GOUDE

Mededelingenblad Oudheidkundige Kring "Die Goude"

Redactie:
Jaap Rebel, Henny van Dolder-de Wit,
Jan Kompagnie, Nico Habermehl
Redactieadres: Westhaven 43,
2801 PL Gouda

Jaargang 15, No. 2 - April 1997

Secretariaat:
Zoutmanstraat 64,
2806 XD Gouda (tel. 0182 - 516943),
penningmeester/ledenadministratie|
R.F. Stijnis, Vlietenburg 32,
2804 WT Gouda (tel. 0182 - 532278).

Postrekening nr. 39.70.93, t.n.v. "Die Goude", Gouda

GOUDSE KLOOSTERS IN DE MIDDELEEUWEN (2)

De Cellebroeders of Alexianen

Henny van Dolder-de Wit

De oprichting.

Op 27 mei 1395 schonk ene Godevaert Jelyszoon aan burgemeesters en schepenen van Gouda een huis en erf gelegen 'in Rosendael' (vroegere naam van de Groeneweg) "I...ter armer broeder behouff, die broot om goods willen bidden ende malcanderen van minnen dienen ende die men lollaerds * 1 hyet". Het betrof hier de eerste Cellebroeders die zich in Gouda vestigden. Zij werden ook wel Alexianen genoemd, naar hun patroonheilige St. Alexis. Het stadsbestuur, dat er op toe zag of dergelijke gemeenschappen levensvatbaarheid bezaten, stelde twee voogden over hen aan, gekozen uit de Goudse burgerij.

Cellebroeders hielden zich voornamelijk bezig met het verplegen en begraven van (pest)zieken. Dit vond zijn oorsprong in het jaar 1348, toen Europa voor het eerst op grote schaal door de pest werd geteisterd. Groepen van 'arme broeders' maakten zich dienstbaar door de verzorging en het begraven van pestslachtoffers. Paus Clemens VI schonk hun als beloning een aflaat; in die pauselijke bul worden zij 'Celliten' genoemd. De herkomst van deze naam wordt verschillend geïnterpreteerd: afkomstig van 'cella' (-graf), dus begrafenisbroeders; Walvis legt 'cella' uit als 'kluis', "...omdat zy in kluizen leefden zijnde wint en huishouding gemeen".

De orde.

Aanvankelijk leefden de broeders zonder geloften af te leggen volgens statuten, uitgevaardigd door de bisschop van het diocees. In de tweede helft van de vijftiende eeuw werden er vier Provincies gevormd, die om de twee jaar een Generaal Kapittel hielden.

Op 8 februari 1464 verklaarde bisschop David van Bourgondië het Huis van de Cellebroeders tot een klooster met de naam Emmaus en gaf hun verlof de regel van St. Augustinus aan te nemen. De prior van het Regulierenklooster te Stein en de rector van het Margarethaklooster, beiden behorend tot de Augustijner Orde, werden tot visitatoren aangesteld. De bisschop stelde bij deze gelegenheid onder meer voorschriften vast voor de kleding van de broeders, kerkelijke getijden en vastendagen.

Een zeldzaam boekje uit 1710 bevat de statuten en draagt als titel: 'Reghel van den heyligen ende/grootten vader/ Augustinus/ tot het ghebruyck van outs gemaect/ in het Order uyt cracht van de Bulle van de Paus/ Julius den II in het jaer/ ons Heeren 1506 en/ Nieuwelincks gheconfirmeert en becrachtight door sijn Heyligheyt Clemens den XI door eene/ Bulle in dato 31 Augusti 1709 (Edg. Heynen, Maastrichtse Drukken (1552-1816) 53).

Intreding in een Cellebroedersklooster was mogelijk als het achttiende levensjaar was beëindigd.

De gebouwen.

Naast het huis van Godevaert Jelysz. voltrok zich een geleidelijke uitbreiding, in 1417 gevolgd door het pachten van een erf: "Schepenen binnen der Goude oorkonden dat Jacob Symonsz. namens de cellebroeders verklaard heeft eeuwigdurend gepacht te hebben van Jonkvrouwe Soffye, Wouter Gerardsoens weduwe, en haar twee kinderen, een erf van 2 roeden in Rosendael, noordelijk begrensd door Soffye voornoemd, zuidelijk door de cellebroeders, voor 40 scudi Hollands 's jaars, onder verband van dit erf en het zuidwaarts daarvan gelegen erf, groot 2 roeden met de opstallen".

In de zestiende eeuw werden een Alexiustoren en een Alexiusbrug aan het complex toegevoegd. Met de bouw van een "nieuw huis" in 1534 bewezen de broeders meer te kunnen dan zieken verplegen. De dakbedekking werd door de stad bekostigd: "betaelt die pater van de cellebroeders van 28 roeden dach, van elke roe 3 stuvers, ende dat van 't nieuwe huys dat zy an 't straet getimmer hebben". Ook ontvingen zij: "Zeven roe tegeldach van een huysken, dat zij gemaect hebben an de vesten". De kloosterkapel, die grensde aan de Koepoort (nu parkeerterrein) bezat slechts één altaar. Daar de archivalia van het klooster ontbreken is over de inrichting van de gebouwen niets bekend.

Het leven in het klooster.

Om Cellebroeders in de gelegenheid te stellen zich aan hun taak te wijden, gaf de bisschop hun verlof zonder metgezel zieken en gevangenen te bezoeken en in tijden van nood de lichamen van overledenen naar het graf te brengen. In de St.-Janskerk bevond zich op de plaats van de huidige opgang naar het orgel het 'Cellebroirs huyskin', vermoedelijk een bergruimte voor hun doodsbaren.

Hun habijt leek aangepast aan de sombere taak die zij verrichtten: de aanvankelijk grauwe pij werd vervangen door een zwarte mantel met scapulier (schouderkleed). Alsof de door hen gekozen taak niet zwaar genoeg was, verzorgden zij in hun klooster in plaats van kostgangers enkele geesteszieken.

Daar het Cellebroeders niet was toegestaan land te bezitten waren zij, om in hun onderhoud te voorzien, genoodzaakt om handenarbeid te verrichten of te bedelen.

Cellebroederskloosters waren nergens dicht bevolkt. Taal schat hun aantal in Gouda omstreeks 1547 op slechts vijf. Hun ontwikkelingsniveau was betrekkelijk laag. Toen in 1533 hun

pater een schriftelijk advies moest uitbrengen liet hij dit door iemand anders doen "mits dat hij lesen noch scrijfenen en kan".

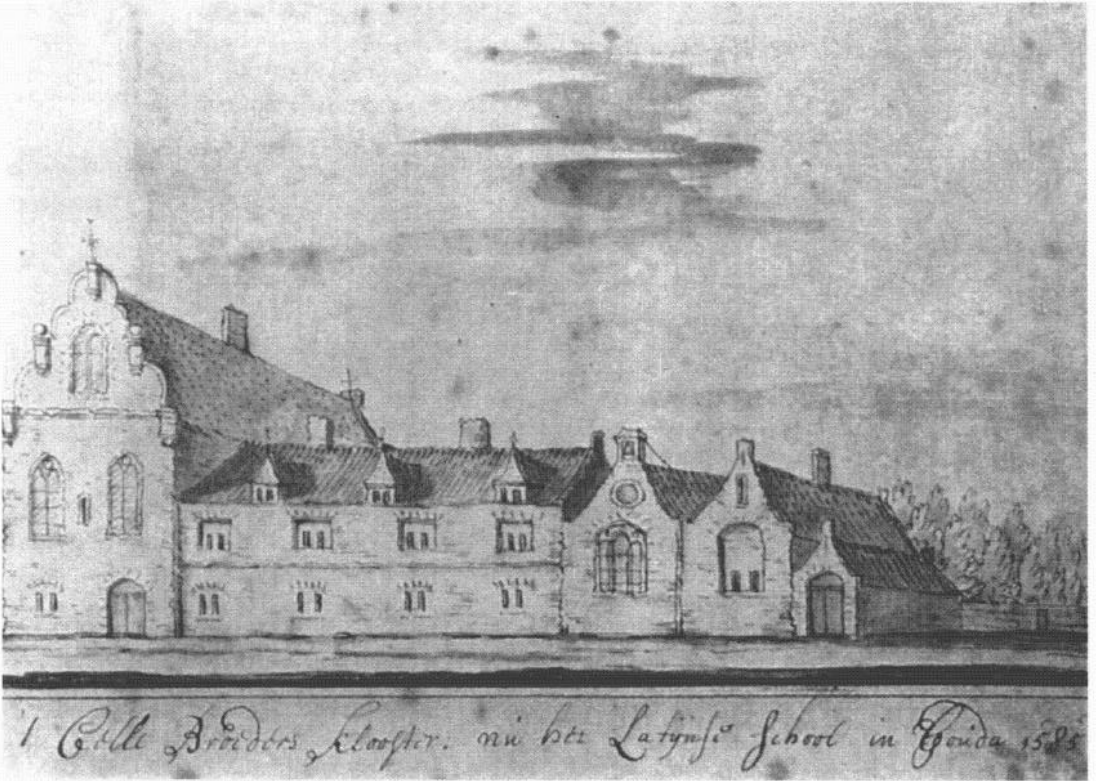
Ondanks het verrichten van hun gevaarlijk werk, vooral tijdens een pestepidemie, ontvingen de Cellebroeders van stadswege geen financiële steun. Desondanks werden hun diensten wél gewaardeerd, wat blijkt uit enkele giften in natura, zoals in 1513: "Gesconcken de Cellebroeders 2 halve vaten butters, omdat zij de sieckeluyden van der pestilentien trouwelijcken bewaerden".

De stedelijke overheid liet zich evenmin onbetuigd als de Generaal van de orde Gouda bezocht, of als het kapittel in de stad vergaderde: "1537, gesconcken tot die Cellebroers in haer capittel ii stede kannen wyns, gehaelt tot Aeltgen Cornelis Aerts".

Na het intreden in een klooster kostte het heel wat moeite zich hieruit weer los te maken. Zo was er voor de Goudse Cellebroeder Nicolaes Lambrechts in 1533 dispensatie door de paus en toestemming van keizer Karel V nodig toen hij wilde trouwen. Was Lambrechts wel vrijwillig in het klooster terechtgekomen? Ongetwijfeld was de dwang tot intreding in een klooster wél een van de oorzaken die leidde tot later optredende misbruiken, ook in Gouda. Want het enige mannenklooster waarover in het midden van de zestiende eeuw ernstige klachten zijn gerezen is dat van de Cellebroeders.

Door deze berichten gealarmeerd haastten de Generaal en de Provinciaal van de Cellebroeders zich in 1554 naar de Goudse burgemeesters om naar vermeende ongeregeldeheden te informeren. Twee jaar later, in 1556 liet het stadsbestuur zelf een onderzoek instellen. Het daarvan opgemaakte rapport spreekt van rechtsgedingen, burenruzies en onderlinge twisten, welke laatste zelfs tot handgemeen leidden. Een kostganger was dood uit het convent gedragen, nadat men hem een dag tevoren had horen schreeuwen: "Jesus, Jesus, ontfermt u mynder!" Ook de moraal liet te wensen over, want vier getuigen verklaarden: "...dat zy dickwils int convent gehoort hebben by nacht ende ontyde veel quaet regiments van drincken, clincken, singen ende ergerlijke woorden te sprecken met vrouwen, die'r comen drincken ende slapen".

In 1566 was de toestand van het convent zo erbarmelijk, dat het stadsbestuur de kloostergebouwen liet taxeren (geschatte waarde 2500 gulden), om indien nodig tot verkoop over te gaan. Zes jaar later, in 1572, zorgde de Opstand vanzelf voor de opheffing.

Het Cellebroedersklooster met in het midden het 'nieuw huys' uit 1534. Achttiende-eeuwse tekening van zestiende-eeuws orgineel. Stedelijk Museum Het Catharina Gasthuis.

Het was voor het stadsbestuur niet eenvoudig om verplegers 'te vinden die de taak van de broeders wilden overnemen. Enkelen werden zelfs in Vlaanderen gerecruteerd. Omdat zij aan hun kleding niet herkenbaar waren, droegen zij verplicht "een roode stock mit 't wapen deser stede daerop geschildert ten eynde yegelijck denselve bekent sal wesen""]

Met de stadsbrand van 1438 zijn gegevens over de pest in Gouda van voor die tijd verloren gegaan. Tot aan 1602 was er geen sprake van grote epidemieën. Daar men de oorzaak van de ziekte niet kende bleef het bij het voorschrijven van preventieve maatregelen. Zo blijkt uit een keur van ca. 1490 dat zij, die van de ziekte herstellende waren, maar ook degenen die met besmette personen in contact waren geweest, alleen bij de Collatiebroeders ter kerke mochten gaan "ende nyewers anders". Een andere keur gebood dat de laatsten zouden dragen "in hair hant een witte roede, één vaem lanck (1.82 m) ende niet in 't heijmelijck, mair int openbair".

Cellebroeders. Litho van D. van der Kellen uit 'De kloosterorden in Nederland' door W.J. Hofdijk, Haarlem (1865) Foto: Wim Scholten

Een 'besmet' huis was herkenbaar aan een bosstro, opgehangen aan de voordeur "een maentlanck". In de zeventiende eeuw werd de bosstro vervangen door een blikken letter P. Dergelijke en andere 'tekens' waren noodzakelijk vanwege het analfabetisme onder de bevolking.

De ondergang.

Het Emmausconvent kreeg in 1573 een nieuwe bestemming. Op 28 februari van dat jaar besloot het stadsbestuur: "...dat men van stadswegen de possessie (bezit) sall nemen van 't convent van de Cellebroeders, mits dat daer inne geen conventualen meer en zijn dan alleen eenen, nyet bequaem synde van 't voorsz[eide] convent te regieren, soe den selven een seer sober regiment is houdende. Endel dat men alsdan 't selve zall ordonneren totten schole deser stede endel dat het jegenwoirdige groote schole (op de plaats van het huidige Artil Legi aan de Markt) weder gebruikt zall worden tot een artillery huys".

De verbouwing, waarbij het oorspronkelijke grondplan van het klooster danig werd gewij-

zigd, duurde vier jaar, in 1577 nam de Latijnse School er zijn intrek.

In 1666 werd het nog bestaande toegangspoortje gebouwd, met daarboven een Latijnse spreuk van rector Jacobus Tollius, die vrij vertaald aldus luidt: "Om tot een steun eens te zijn, tot een sieraad en vreugd in het leven, vormen het Grieks en Latijn hier het ruwe gemoed",

Walvis schreef over de situatie van het pand in 1714: "Noch tegenwoordig een vast en hecht gebouw", hetgeen duidt op een redelijke toestand.

Op het parkeerterrein tussen Huize Groeneweg en de prof. Casimirschool lag vroeger het Heilige Geesterf, bebouwd met twintig huisjes, acht aan de straatzijde en twaalf binnen op het erf. Zij waren eigendom van het Heilige Geestweeshuis. In een witte gevelsteen boven de ingang was het jaartal 1570 aangebracht. In de achttiende eeuw zijn de meeste woninkjes wegens bouwvalligheid gesloopt, de overblijvende werden in 1801 verkocht. In het begin van de twintigste eeuw droeg deze plaats nog de naam van 'Weeserf',

De kleine raampjes op de eerste verdieping van 'Huize Groeneweg' roepen herinneringen op aan de klooster-cellen. Rechts het toegangspoortje van de Latijnse School, met de spreuk van rector Tollius: "Praesidium atque decus, quae sunt et gaudia vitae/Formant hic animos Graeca Latina rudes"] Foto: Wim Scholten

Fraai gerestaureerde gebouwen aan de binnenplaats met vernieuwde klokkenstoel. Op de plaats van de rechtervleugel stond voorheen de kapel van het Cellebroedersklooster.
Foto: Wim Scholten

In 1849 verhuisde de Latijnse School naar het Doelengebouw aan de Lange Tiendeweg en vestigde men in de leegstaande gebouwen een "Werkinrichting tot Wering der Bedelarij". Dit zegt genoeg over de toen in Gouda en elders heersende armoede! Vier jaar na de opening verbleven er dagelijks 936 mannen en vrouwen. In 1864 kon men er ook overnachten. In 1899 was de beschikbare ruimte al weer te klein en bouwde men op de plaats van een wachthuisje van de garnizoenscommandant een nieuw gebouw, herkenbaar aan de trapgevel en de gevelsteen met het jaartal 1899. De inrichting lijkt in de huidige optiek wat bizar: op de begane grond bevonden zich de badkamer met ernaast een vertrek waar overleden bewoners werden opgebaard. De eerste verdieping was ingericht als vrouwenlaapzaal met een capaciteit van 14 à 16 bedden.

De Werkinrichting veranderde geleidelijk in een bejaardentehuis, waar mannen en vrouwen niet meer verplicht werden te werken. In 1954 werd de naam veranderd in 'Huize Groeneweg'.

Het hoekpand uit 1899, waarin onder één dak een vrouwenlaapzaal, een badkamer en een mortuarium verenigd waren. Foto: Wim Scholten

In 1963 werd de Werkinrichting officieel opgeheven en de 'Stichting Huize Groeneweg' opgericht. Plannen van de gemeente om het historische complex af te breken (!) en in plaats daarvan drie kolossale flatgebouwen neer te zetten gingen dank zij een gevoerde protesten, onder meer door genoemde Stichting, niet door.

Sinds 1982 bevat het oude gedeelte twintig één en tweekamerwoningen. Bij de verbouwing kwamen oude bouwfragmenten en andere verrassende zaken aan het licht, waaronder voorwerpen die nog door de Cellebroeders gebruikt moeten zijn. Een heel bijzondere vondst was die van een gaaf skelet van een man, vermoedelijk uit de eerste helft van de zestiende eeuw. Een bewijs dat er ook in de kapel van het Cellebroedersklooster werd begraven.

Op 19 januari 1984 vond de officiële opening van het complex plaats. De 'regentenkamer' pronkte weer met gerestaureerde kostbaarheden, zoals het goudleerbehang en een 'schoorsteenstuk' van de schilder Simon Klapmuts uit 1780.

De gevel aan de Groeneweg roept als geen ander pand in Gouda herinneringen op aan de oudste bestemming, zoals de kleine raampjes op de eerste verdieping aan de kloostercellen van het "nieuw huis" uit 1534.

Het klokje op de binnenplaats lijkt elk moment gereed om te gaan luiden en zo de broeders op te roepen tot maaltijd of gebed.

* 1. Het woord 'lollaerds' is vermoedelijk afgeleid van het Middelnederlandse werkwoord 'lollen' = prevelen van gebeden.

Literatuur:

Taal, J., *De Goudse kloosters in de middeleeuwen*. Die Goude 11 (1960).

Mark Hoervers, Suzan van der, *Huize Groeneweg*. De historie van een eeuwenoud gebouw in Gouda. Gouda (1986).

Dalmatius van Heel, *Oude kloosters te Gouda 3*. Het Cellebroedersklooster genaamd Emmaus. Gouda (1949).

NIEUWKOMERS IN GOUDA: DE FAMILIE CARLIER

A.P.C. Carlier, met medewerking van Jan H. Kompagnie

Aflevering 11

Jaques Carlier (1593-1663) en echtgenotes

Woord vooraf

In de eerste aflevering van 'Nieuwkomers in Gouda: de familie Carlier' werd het wedervaren geschetst van Arnoult Carlier en van zijn vrouw, Jannetje Braye. In 1588 was er de juist binnengekomen, min of meer berooide vluchteling, nog dromend over een terugkeer naar zijn geboorteland en steunzoekend bij land- en lotgenoten. Tien jaar later zien we een zelfbewuste vakman, die als een van de meest vooraanstaande plaatselijke drapiers op het punt staat geroepen te worden tot een belangrijke functie binnen de organisatie van de bedrijfstak. Financieel in redelijk goede doen en reeds denkend aan de koop van een eigen woning om daarmee zijn definitieve keuze voor het nieuwe land te bezegelen.

In het midden van het genoemde tijdvak, zeer waarschijnlijk omstreeks juli 1593, werden Arnoult en zijn echtgenote Jannetje, die dan nog temidden van andere Zuid-Nederlandse immigranten in een huisje van het voormalige Magdalenaklooster wonen, verblijd met de geboorte van een zoon, die bij de doop de naam Jaques kreeg toebedeeld. Deze Jaques was zo de eerste echte Noord-Nederlandse mannelijke telg van de Goudse Curlier-familie.

Twee zonen van Jaques, te weten Aernout en Samuel, werden de stamvaders van de twee familietakken, die tot in de Napoleontische tijd vreedig in Gouda samenleefden. Van de 'Samuel-tak' wonen nog steeds nakomelingen met de naam Carlier in Gouda en naaste omgeving. ¹

Een voortvarend begin

Door het ontbreken van een doopboek uit de desbetreffende periode is het eerste teken van het bestaan van Jaques Carlier zijn huwelijksaankondiging. We vinden deze in het trouwboek van de St.-Janskerk, waarin zijn verbintenis met de weduwe Hillege Gerrits vermeld staat. De officiële tekst luidt: 'Jacques Aernoutszn Carlier, jongeman van der Gouwendel Hillege Gerrits, weduw van der Gouw,

beyde ter Gouw woonachtig, getrouwt den 29 Mey Anno 1616'.

Weduwe Hillege (Hillegont) waarschijnlijk twee jaar ouder dan Jaques, had toen reeds een vijfjarig huwelijksleven met de in 1614 overleden zwartverver Jan Blom, 'filius Zeghers, swartverver van Hontschooten', achter de rug. Zij verzorgde vier kinderen, twee van Jan Blom en zijn eerste echtgenote Martijntgen Meys, en twee uit haar eigen huwelijk met genoemde Jan. Het huwelijk van Jaques en Hillege was vrij wel zeker een gearrangeerde verbintenis. Voor werkkraft en leiding in de ververij moest er een opvolger komen. Een bemiddelende rol is wellicht gespeeld door Mahieu de Sitter. Deze Mahieu, in Gouda één van de meest vooraanstaande immigranten, en Jan Blom, evenals Mahieu afkomstig uit het Frans-Vlaamse Hondschoote, waren zeker goede kennissen en waarschijnlijk zelfs huisvrienden. Mahieu en andere betrokkenen zullen Jaques als een uitnemende huwelijkskandidaat hebben gezien. Hij kwam uit het juiste milieu, kende van huis uit het verversvak, en het is zelfs niet onwaarschijnlijk, dat hij al voor 1614 bij Jan Blom werkzaam was. Zeker met een zeventiende-eeuwse instelling, waarbij de economische situatie werd gezien als de belangrijkste factor bij het beoordelen van de kans op een goed huwelijk, was hij een uitstekende kandidaat. Zelf had Jaques wellicht liever een echte jonge blom dan een weduwe Blom gehad en zeker heeft hij moeten wennen aan het onmiddellijke viervoudige vaderschap.

Materieel stond hier echter zeer veel tegenover. De overleden Jan Blom was de man die in 1604 door het Goudse stadsbestuur, bij één van de vele pogingen om de lakennijverheid te bevorderen, aangetrokken was als 'swartverwer'. Dit hield onder meer in dat hij tegen zeer aantrekkelijke voorwaarden in het voormalige Agnietenklooster, grenzend aan de (nog steeds bestaande) kapel, een ruime woning met aangelegen werkplaats kon huren. Jan zal deze kans hebben gekregen op basis van zijn vakkennis, opgedaan in Hondschoote, in de zestiende eeuw één van de belangrijkste centra van een hoog